

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Євген Рябенко

Обласний центр праці для молоді Запорізької облдержадміністрації

Анотація:

Здійснено аналіз розвитку соціальної держави від античності до сучасності, виокремлено ключові ознаки, що характеризують соціальну державу, розглянуто наукові підходи до становлення інституту соціальної держави, формування рис соціальності в різних типах держав, специфічні напрями реалізації соціальної політики у процесі діяльності соціальної держави. Істинним завданням соціальної держави як системи установ управління визначено надання можливості реалізації особистісного потенціалу людини як головної цінності, що має загальноціннісний вимір на засадах гуманістичних морально-етичних принципів співіснування людей. Доведено, що соціальна держава діє для і заради людей, і саме люди відтворюють її основні принципи та ідеї.

Рябенко Евгений. Ретроспективный анализ развития социального государства средствами образования: теоретико-методологический аспект

Осуществлен анализ развития социального государства от античности до современности, выделены ключевые признаки, характеризующие социальное государство, рассмотрены научные подходы к становлению института социального государства, формированию черт социальности в различных типах государств, специфические направления реализации социальной политики в процессе деятельности государства. Действительной задачей социального государства как системы учреждений управления определено предоставление возможности реализации личностного потенциала человека как главной ценности, имеющей общеценностное измерение на основе гуманистических морально-этических принципов сосуществования людей. Доказано, что социальное государство действует для и во имя людей, и именно люди воспроизводят его основные принципы и идеи.

Ryabenko Yevhen. Retrospective analysis of the development of the social state by educational means: theoretical and methodological aspect

The article deals with the analysis of development of the social state from the antiquity till contemporary period. The author distinguishes key features which characterize the social state. The research offers the analysis of scientific approaches for the formation of the institute of the social state, formation of social features in states of different types, specific trends of realization of social policy in the process of the state activity. It is pointed out that the actual task of the social state as a system of managing establishments is offering a possibility to realize personal potential of man as the main value which has general value dimension on the grounds of moral and ethical principles of people co-existence. It has been proved that the social state works for people's sake, and the people reproduce its main principles and ideas.

Ключові слова:

соціальна держава, громадянське суспільство, соціальна справедливість, моделі соціальних держав, освіта.

социальное государство, гражданское общество, социальная справедливость, модели социальных государств, образование.

social state, civil society, social justice, models of social states, education.

Історично-генетичні зачатки філософської категорії «соціальна держава» припадають на античні часи виникнення й зародження західної цивілізації. Із появою державності як суспільного устрою життя людей тогочасні мислителі та філософи почали замислюватися над ідеальним державним ладом, формою політичної влади та правління, розробляти концепції ідеальної держави з виділенням її сутнісних ознак. І хоча для поняття «соціальна держава» в ті часи ще не було відповідного терміна, ідеал справедливого суспільного ладу був невіддільним складником філософських концепцій античності. Мабуть, першою розробленою концепцією ідеального державного й суспільного устрою були філософські погляди Платона. У праці «Держава» мислитель, спираючись на власну теорію «ідей», різко критикує сучасні йому форми правління, логічно й послідовно доводячи їх недосконалість. Основною якісною цінністю платонівської держави є справедливість, яка тлумачиться як суворе виконання кожним членом суспільства своїх обов'язків [5]. Виходячи з цього, соціальною основою ідеальної держави, на переконання Платона, є справедлива природна нерівність. Кожний член суспільства повинен ви-

конувати свої обов'язки, які визначаються природними задатками, тому модель соціальної нерівності Платон будує на основі свого психологічного вчення про душу, виділяючи три основні частини, які відповідають трьом основним станам: мудрість, мужність, почуття.

Другим видатним давньогрецьким мислителем, який розробляв концепцію ідеальної справедливої держави, був Аристотель, для якого поняття ідеального суспільного ладу базується на категорії справедливості, пов'язаній з ідеєю загального блага. Як зазначає філософ, досягнення загального блага — основна мета політики. Окремим випадком справедливості є однакове ставлення до матеріальних благ, а окремих випадком несправедливості — нерівне ставлення до матеріальних благ [5]. Проект ідеальної держави, представлений Аристотелем у його творі «Політика», став основою подальшого розвитку вчень про соціальну державу.

Істотний внесок у генезу сучасної соціальної держави зробили давньоримські філософи й мислителі. Особливого значення набуло введення Цицероном терміна «civilis societas», що в перекладі з латини означає «громадянське суспільст-

во». Цей термін він тлумачить як об'єднання людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права та спільності інтересів, яким виступає громадянське суспільство, коли закон набуває правочинності, а право стає регламентом, що діє однаково для всіх. Передбачається верховенство права, універсальна загальнодіюча правова вимога якого вплинула на рівність між людьми щодо закону. На базі цього створюється спільнота людей, яка досягає злагоди задля реалізації загальних інтересів.

Наступним етапом у формуванні поняття «соціальна держава» стала епоха Відродження. Її представник – Н. Макіавеллі – першим звернув увагу на те, що політичний курс будь-якої держави має базуватися на інтересах людини. На думку мислителя, економічні та соціальні інтереси людини, суспільні суперечності (насамперед із приводу влади та власності) разом із розвитком різних схем політичної, економічної, правової та соціальної взаємодії зумовили виникнення держави як такого специфічного інституту, який, поперше, здатний виробити чіткі механізми впорядкування складних суспільних відносин, по-друге, може встановити загальні для всіх норми правового регулювання суспільних процесів. Як уважав Ж. Боден, держава бере на себе захист прав і свобод усіх членів суспільства, серед яких право на приватну власність і свободу віросповідання, що є необхідною гарантією стабільності та вільного суспільного розвитку. Видатний нідерландський мислитель і юрист Г. Гроцій основою дослідження взаємодії держави та суспільства визнавав правову справедливість, яка означає не що інше, як природну рівність людей, визнання за ними права на приватну власність і обов'язок не посягати на чуже майно [11].

Поняття соціальної справедливості та громадянського суспільства як сутнісних ознак набувають іншого значення в концепціях соціально-правової держави й теорії суспільного договору Т. Гоббса і Дж. Локка. На думку Т. Гоббса, людина вища за державу, оскільки володіє сукупністю природних прав. Що ж до держави, то вона виникла на основі суспільного договору в результаті згоди більшості членів суспільства при переході від природного стану «війни всіх проти всіх» до державного врядування з метою забезпечення загального громадянського миру, безпеки та правопорядку. З укладенням договору всі члени людської спільноти переходять у громадянський стан, тобто стають громадянами держави шляхом передачі їй частини своїх невід'ємних природних прав. Зі свого боку, держава гарантує своїм підданним свободу, тобто можливість робити все, що не заборонене громадянським правом [1].

Подальший розвиток вчення про соціальну й правову державу пов'язаний з ім'ям

Ш. Монтеск'є. Аналізуючи розвиток суспільства, філософ наголошував на визначальній відмінності соціальної організації від природної. У соціально організованому суспільстві провідну роль відіграють соціальні чинники та позитивні закони держави. При цьому держава не може ототожнюватися з суспільством, оскільки вона, по-перше, виникає лише на певному етапі суспільного розвитку, а по-друге, її виникнення зумовлене потребою регулювання відносин між правителями та їх підданими на підставі закону. Призначенням держави є гарантування громадянам політичних прав і свобод.

Починаючи з XVIII ст., набуває актуальності дискусія щодо необхідності функціонування розвинутого інституту соціальної держави як втілення ідеї суспільної справедливості та поваги до знедолених суспільних груп. Із розвитком європейської цивілізації все більше людей починає усвідомлювати, що держава та суспільство не можуть бути успішними, коли соціальне розшарування стає істотним, а громадяни не можуть скористатися гідними соціальними та гуманітарними стандартами щодо поліпшення свого життя. З початку XIX ст. загострилися суперечності між досить високим рівнем життя, зростанням споживання окремими суспільними групами й нестабільністю та негарантованістю існування більшості людей. У таких умовах різні суспільні верстви все більше усвідомлюють необхідність інкорпорації соціальної справедливості в суспільне життя. Саме в цей час європейські інтелектуали все частіше починають використовувати термін «держава загального добробуту».

Для глибшого ретроспективного аналізу формування рис соціальності в різних типах держав, треба відстежити основні тенденції розвитку поняття соціальної держави в англосаксонському, американському та європейському варіантах. Перша тенденція репрезентує класичну ліберальну доктрину утвердження прав і свобод індивіда в умовах правової державності. Саме в межах цієї парадигми формується універсальний правовий дискурс свободи, який має цивілізаційний характер. У межах цього дискурсу держава створює умови для розширення громадянського поля особистої свободи, надає можливість сповідувати ідеали громадянського суспільства та цілераціональності. Інша тенденція свідчить, що не можна розглядати англо-американську модель як винятково антагоністичну щодо соціальної держави.

Соціально-політичним аналогом соціальної держави історично була форма європейської демократії, яка забезпечувала певний соціальний стандарт у суспільстві, згідно з яким суспільна й творча активність громадян певною мірою була регламентована. Це дає підстави звернути увагу на критику соціальної держави з боку ліберально-

го кола європейських інтелектуалів, зокрема П. Вагнера, який зазначає, що зміни в практиці матеріального розподілу демонструють рух до стійких форм організації, в яких принцип свободи фактично послаблений і обмежений певними видами дозволеного прояву та дії. Протилежної думки дотримується відомий німецький філософ і соціолог А. Геллен, розглядаючи особу як недостатню істоту. І ця недостатність, як він вважає, має постійно компенсуватися соціокультурними та політичними інституціями. На думку німецького вченого, «для того, щоб існувати, нині достатньо бути громадянином держави й мати право на свою заробітну плату, ренту чи соціальну допомогу». Протиріччя між цими позиціями відбито у принципово різних моделях соціальної держави: з одного боку, в американській, а з іншого, – у континентальній та скандинавській. Класичне ліберальне уявлення, згідно з яким держава існує насамперед для захисту власності, у 60-70-ті рр. стали піддавати сумніву, зокрема в континентальній Європі. Нові підходи, визначені Конституціями провідних європейських країн, передбачали розширення ролі держави через підпорядкування власності суспільному ладові, в якому громадяни й держава несуть відповідальність за спільне благо. У ХХ ст. скандинавська модель завдяки потужним демократичним традиціям вдало поєднала виміри соціального добробуту з вимірами економічного зростання, протестантську етику відповідальності та служіння з етикою творчості, інноваційності.

Як уже зазначалося, *соціальна держава є насамперед справедливою державою, і саме тому категорія «соціальна справедливість» – суттєвий принцип соціальної держави.* Як зауважує А. Кайзер, конституційно закріплений принцип соціальної держави передбачає «державний вибір на користь однієї з найважливіших соціально-політичних цінностей, а саме – соціальної справедливості [4, с. 29]», яка розглядається як засаднича передумова забезпечення гідності та свободи людини у правовій державі. Відповідно до зазначеного принципу держава бере на себе обов'язок забезпечувати окремим громадянам і всім репрезентованим у суспільстві соціальним групам, які потрапили у скрутне матеріальне становище, допомогу та підтримку. На сьогодні в контексті глобалізації можна виділити два основні підходи до розуміння сутності соціальної справедливості: партикуляристський (Дж. Ролз, В. Кімліка, А. Макінтайр, Р. Нозік, М. Волцер) та універсалістський, що розглядається в межах комунікативної практичної філософії (К. Апель, В. Кульман, Д. Бюлер, Ю. Габермас). Якщо партикуляристи встановлюють моральні нормативи лише для громадян певної держави, то для універсалістів

принциповим є обґрунтування такої етики, суб'єктом якої є людство.

Справедливість, як зазначає Д. Ролз у своєму дослідженні «Теорія справедливості», – «це перша чеснота суспільних інститутів». Тому у справедливому суспільстві повинні бути встановлені свободи громадян, а права, які гарантуються справедливістю, не повинні бути предметом політичного торгу [8, с. 19]. Незважаючи на будь-які можливі політичні зміни (зміна політичного курсу, керівної еліти, ідеологічна перебудова, реструктуризація системи управління державою тощо), держава повинна завжди дотримуватися двох принципів, які є показником «справедливої» або соціальної, правової держави. Перший із базових принципів, який уводить Д. Ролз, декларує наявність рівних прав і свобод громадян, а другий містить своєрідне пом'якшення першого через ту обставину, що суспільна реальність відмічена очевидним існуванням нерівності. Він припускає, що соціальні та економічні нерівності повинні бути такими, щоб від них можна було б розумно чекати переваг для всіх, а доступ до положень і посад був би відкритий усім.

Люди, на думку Д. Ролза, не рівні за своїми здібностями, соціальним і майновим статусом, але ця обставина не повинна перешкоджати розвитку суспільства як цілісності. При цьому, як зазначає Д. Ролз, соціальна держава повинна забезпечити реалізацію п'яти видів основних благ:

- 1) базові свободи (свобода совісті, свобода думки тощо);
- 2) свобода пересування й вибору заняття на тлі широкого вибору можливостей (ці можливості мають передбачати заняття з різними кінцевими цілями й давати змогу коригувати або змінювати їх);
- 3) влада, повноваження й відповідальність, що набуваються залежно від посади й місця роботи (ці категорії визначають ступінь самостійності та соціальні можливості людей);
- 4) прибуток і багатство в широкому розумінні як універсальні засоби, які мають обмінювальну вартість і необхідні для того, щоб прямо чи опосередковано досягти широкого спектру цілей;
- 5) соціальні основи самоповаги індивідів, що дають змогу громадянам відчувати власну значущість як особистості, розвивати й реалізовувати свої моральні риси та досягти власної мети з повагою до себе [8].

Іншим підходом до тлумачення «справедливої» соціальної, правової держави є теорія «розподільчої справедливості» Р. Нозіка. Виходячи, як і Д. Ролз, із визнання автономії особи та рівності всіх громадян, він пропонує свою інтерпретацію ліберальної спадщини, яку позначає терміном «лібертаризм» [7]. Загалом загальні засади його теорії майнової справедливості полягають у тому,

що статок належить тій чи іншій особі справедливо, якщо вона володіє ним на правовій основі згідно з принципами справедливості щодо придбання та передачі або відповідно до принципу «виправлення несправедливості», який реалізується соціальною державою.

Отже, сутністю сучасної соціальної держави є соціальна справедливість, пов'язана з розподілом і перерозподілом благ, регулюванням ринково-господарських відносин, забезпеченням основних політичних, економічних і соціальних прав і свобод, соціальним захистом населення, тобто з посиленням відповідальності держави за розвиток особи та громадянина. Це означає відповідальність соціально-правової держави за участь індивіда в політиці й управлінні виробництвом, за правові інститути, що охороняють життя, свободу, власність та інші права, за соціальні системи, від яких залежить людина, зокрема й економічну систему, розподіл суспільного продукту відповідно до принципу соціальної справедливості, за систему освіти та соціального забезпечення. Залежно від напрямів реалізації соціальної політики можна вести мову про змістову наповненість соціальної держави як такої, визначаючи її особливі риси.

Щодо специфічних напрямів реалізації соціальної політики у процесі діяльності соціальної держави, то серед них В. Скуратівський виділяє такі [12]:

1) утвердження в суспільстві соціальної справедливості як однієї з найважливіших суспільно-правових цінностей, без реалізації якої неможливі повний розвиток суспільства, свобода задоволення потреб та інтересів людини, створення умов для соціальної безпеки;

2) формування й розвиток соціально-ринкової економіки, а також соціально орієнтованого господарства, за якого економічна свобода спрямовувалася б на посилення соціальної безпеки людини й суспільства, соціального захисту особистості, її незалежності від держави;

3) формування динамічної, гнучкої системи соціального захисту, яка передбачає кілька типів соціально-правових заходів на основі розширення й поглиблення соціально-економічної бази, соціально-правового поля, соціально-правової безпеки людини, посилення соціально-правової захищеності особи, реформування системи соціального захисту, і насамперед тих її складників, через які працівник опиняється в абсолютній соціально-правовій залежності від держави;

4) досягнення соціальної злагоди у процесі суспільного розвитку на основі сталих процесів соціальної структурованості, соціального миру та співробітництва, соціального партнерства між

різними класами, соціальними групами, прошарками суспільства та суб'єктами соціального регулювання ринкового господарства;

5) соціально-правове регулювання ринку праці, реалізація політики зайнятості, метою якої є максимальне забезпечення роботою працездатного населення відповідно до структурних змін зайнятості населення, кількісного та якісного складу трудових ресурсів, а також запобігання масовому безробіттю у його різних видах і формах;

6) створення умов для заохочення продуктивної соціально-правової діяльності, зростання соціально-економічної активності населення як самодостатньої цілі, відтворення й усебічна реалізація трудового потенціалу народу на основі формування внутрішніх джерел розвитку мотивації трудової діяльності кожної людини, здатної до праці;

7) створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини, її сім'ї, обмеження соціального розшарування населення за рівнем доходів, стимулювання формування стабільного платоспроможного попиту населення на основі соціального самозахисту, утвердження кожним трудівником свого добробуту, мікросхеми свого соціального захисту відповідно до свого трудового внеску та ступеня соціально-економічної активності;

8) розроблення та створення гнучкої, динамічної системи оплати праці на основі формування нової структурної моделі заробітної плати, збільшення її частки у структурі національного доходу як головного джерела підвищення добробуту громадян, що ґрунтується на високій ціні робочої сили, наближення мінімальної заробітної плати до межі малозабезпеченості, підвищення рівня мінімальної заробітної плати, посилення впливу тарифної системи при визначенні заробітної плати;

9) упровадження цілісної моделі соціального страхування з усіма його видами – пенсійним, медичним, через хворобу, безробіття – на засадах справедливого розподілу фінансового тягаря між роботодавцями, працівниками й державою; перетворення системи соціального страхування з компонента податкової, розподільчої системи, яка виконує невластиві їй функції соціальної допомоги, що здійснюються державою та профспілками, на надійний засіб мікро- й макроекономічного та соціально-правового регулювання.

На основі широкомасштабного дослідження соціальних держав різних індустріалізованих країн Г. Еспінг-Андерсен виділив корпоративістську, соціал-демократичну та ліберальну моделі. Деякі особливості цих форм держав наведено в табл. 1.

Деякі характеристики моделей соціальних держав

Модель	Соціально-демократична	Корпоративістська	Ліберальна
Політична основа	Широкий компроміс	Коаліція між роботодавцями і працівниками	Вільний ринок
Принцип надання послуг	Універсальний	За місцем роботи	За залишковим принципом (вибірковий)
Рівень державних витрат на соціальну сферу	Високий	Високий	Низький
Ринок праці	Високий рівень зайнятості, висока платня	Низький рівень зайнятості, висока платня	Високий рівень зайнятості, низька платня

Українські дослідники (О. Новикова, М. Головатий, Л. Четверікова, А. Сіленко та ін.) використовують інший, більш спрощений, підхід до визначення моделей соціальної держави. Вони розглядають дві основні моделі: ліберальну (залишкову) і соціально-демократичну [2; 10; 12; 13]. Мета соціальної держави в межах ліберальної моделі – забезпечення рівних можливостей, рівних шансів для самореалізації. Роль держави в наданні соціального захисту полягає у створенні відповідних умов, обсяг соціального захисту скорочується, а держава бере на себе лише ті функції, які не здатна виконати самотужки особа чи сім'я. Усі фактори демократії (законодавство, власність, ринкова економіка) – механізми координації індивідуальних інтересів громадян. Мета соціальної держави в межах соціально-демократичної моделі – досягнення соціальної справедливості, подолання нерівності, що виникає під час розподілу економічних і соціальних ресурсів. Завдання держави – гарантувати й забезпечувати визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від трудового внеску. Соціальний захист у цій моделі гарантується як право, а потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат.

Отже, соціально-філософський аналіз соціальної держави дав змогу нам виділити її основні характеристики та прояви в генезі, сутності, змісті та основних сучасних формах. Ідея справедливої соціальної держави як ідеального державного ладу виникає ще в уявленнях і працях античних ми-

слителів. Думки щодо правових засад соціальної держави вперше з'являються у працях давньоримських філософів і державних діячів, у яких йдеться про правову основу державного устрою та закладається фундамент для виникнення громадянського суспільства як соціального підґрунтя соціальної держави. Особливого значення ідея соціальної держави набуває в творах Т. Гоббса і Дж. Локка завдяки виникненню доктрини лібералізму як найбільш значущої для розвитку західної цивілізації. Сутнісним системотвірним принципом соціальної держави стає соціальна справедливість. Головне завдання соціальної держави зумовлює визначення основних принципів, що мають усвідомлюватися громадянами та реалізовуватися через діяльність державних і недержавних інституцій, а саме: принцип загального добробуту, принцип солідарності, принцип субсидіарності, принцип соціальної безпеки. Така система принципів розвитку соціальної держави передбачає, що головними цінностями в її концепції є людина, її розвиток і самореалізація. Тому істинним завданням соціальної держави як системи установ управління є надання можливості реалізації особистісного потенціалу людини, що має загальноціннісний вимір, ґрунтуючись на засадах гуманістичних морально-етичних принципів співіснування людей. Тому можемо твердити, що *соціальна держава діє для і заради людей, і саме люди відтворюють її основні принципи та ідеї.*

Список використаних джерел

1. Гоббс Т. Левиафан или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс. Сочинения : В 2 т. : пер. А. Гутермана. — М. : Мысль, 1989-1991. — Т. 2. — 736 с.
2. Головатий М. Ф. Трансформації нової соціальної політики в сучасній Україні : концептуальні засади / М. Ф. Головатий // Соціальна робота в Україні : теорії і практика. — 2002. — № 1. — С. 20—24.
3. Воронкова В. Г. Соціально-орієнтоване державне управління : монографія / Воронкова В. Г. — Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2011. — 256 с.
4. Кайзер А. Значение социального партнерства для рыночной экономики и демократии / А. Кайзер // Демократия, социальное государство, рыночная

References

1. Hobbes, T. (1991). The Leviathan or the Matter, the form and power of the states of the clerical and civic types. In: Oeuvre: in 2 vol. Moscow: Mysl'. [in Russian]
2. Holovaty, M. F. (2002). Transformations of the new social policy in modern Ukraine: conceptual grounds. Social work in Ukraine: theories and practice, 1, 20–24. [in Ukrainian]
3. Voronkova, V. G. (2011). Socially-oriented state management. Zaporizhzhya: Publishing house ZDIA. [in Ukrainian]
4. Kaizer, A. (1993). Significance of social partnership for market economy and democracy. In: Democracy, social state, market economy. Warsaw: F. Ebert's fund. [in Russian]

- экономика / А. Кайзер. — Варшава : Фонд им. Ф. Эберта, 1993. — С. 21—39.
5. Коляда В. И. Философия. Психология. Социология : Генезис гуманитарных наук. —Т 1. — Античность / В. И. Коляда, С. М. Коломоец, А. Г. Назаренко. — Запорожье : РИП «Видавель», 1997. — 200 с.
  6. Новікова О. Концепція соціальної політики в Україні: проблеми і шляхи розв'язання / О. Новікова // Соціальна політика і соціальна робота. — 1998. — № 1—2. — С. 5—14.
  7. Нозік Р. Розподільна справедливість / Р. Нозік // Сучасна політична філософія : Антологія. — К. : Основи, 1998. — С. 239—276.
  8. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж. Ролз ; пер. с англ., науч. ред. и предисл. В. В. Целищева. — Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. — 535 с.
  9. Рябенко Є. М. Освіта як чинник розбудови соціальної держави : соціально-філософський аналіз : монографія / Є. М. Рябенко ; за наук. ред. проф. В. П. Бега. — Запоріжжя : ТОВ НВК «Інтер-М», 2011. — 200 с.
  10. Сіленко А. Деякі тенденції розвитку соціальної держави / А. Сіленко // Право України. — 2005. — № 8. — С. 106—110.
  11. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні / О. В. Скрипнюк. — К. : Вид-во КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2000. — 598 с.
  12. Скуратівський В. А. Принципи соціальної політики / В. А. Скуратівський. — К. : Вид-во НАДУ, 1997. — 358 с.
  13. Троїцька Т. С. Гуманістична парадигма в сучасній філософії та управлінні освітою / Т. С. Троїцька // Науковий вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Серія: Філософія. — 2002. — Вип. 12. — С. 37—41.
  5. Kolyada, V. I. and Kolomoyets, S. M. and Nazarenko, A. G. (1997). Philosophy. Psychology. Sociology : Genesis of the Humanities. Vol. 1. Zaporozhye : RIP «Vydavets'». [in Russian]
  6. Novikova, O. (1998). Conception of social policy in Ukraine : problems and the ways of solving. Social policy and social work. 1—2, 5—14. [in Ukrainian]
  7. Nozick, R. (1998). Distributive justice. Contemporary political philosophy : Anthology. Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian]
  8. Rawls, J. (1995). A theory of justice. Novosibirsk : Publishing house of Novosibirsk University. [in Russian]
  9. Ryabenko, Y. M. (2011). Education as a factor of development of the social state : social and philosophical analysis. Zaporizhya : TOV NVK «Inter-M». [in Ukrainian]
  10. Silenko, A. (2005). A few tendencies of the social state development. Law of Ukraine, 8, 106—110. [in Ukrainian]
  11. Skrypnyuk, O. V. (2000). Social and constitutional state in Ukraine. Kyiv : Publishing house KNU after T. G. Shevchenko. [in Ukrainian]
  12. Skurativ'skyi, V. A. (1997). Principles of social policy. Kyiv : Publishing house NASG. [in Ukrainian]
  13. Troits'ka, T. S. (2002). Humanistic paradigm in modern philosophy and education government. Scientific reporter KSPU after G. S. Skovoroda, 12, 37—41. [in Ukrainian]

Відомості про автора:

Рябенко Євген Миколайович

Обласний центр праці для молоді Запорізької обласної державної адміністрації, пр. Леніна, 164, м. Запоріжжя, 69107, Україна.

Надійшла до редакції: 29.03.2013 р.

Прийнята до друку: 10.04.2013 р.